

Torben Arboe:

Nannest

– et officielt og østjysk ord for naturalieydelse til præst og degn

Under udvælgelse af materiale til en artikel om oplysningstiden i Jylland stødte jeg på et spændende ord, *nannest*, mange steder betegnelse for en del af præsters og degnes indtægter. Der var kun mulighed for at nævne det i forbifarten i artiklen¹; men det fortjener at blive taget op til nærmere behandling, bl.a. fordi det giver et indblik i det omfattende og indviklede system af afgifter, som landboerne i tidligere tider skulle betale for at sikre præster og lærere en nogenlunde rimelig indkomst.

Tiende, offer, nannest

Den vigtigste afgift var fra katolsk tid *tiende*, dvs. en betaling på 1/10 af det producerede på gårdene, først og fremmest korn og kvæg. Tienden blev opdelt i 3 lige store dele: bispetiende, kirketiende og præstetiende. Ved reformationen i 1536 blev bispetienden konverteret til kongetiende, der altså udgjorde 1/30 af korn- og kvægudbyttet; også kirketienden, der gik til vedligeholdelse mv. af kirkerne, og præstetienden, der var en del af præstens løn, udgjorde hver 1/30 af gårdenes korn- og kvægudbytte. Præste- og degnelønningerne bestod desuden af det såkaldte *offer*, der skulle erlægges ved de 3 højtider (jul, påske og pinse), hvor kirkegængerne på række gik op forbi alteret og lagde et beløb til præsten der; på vej ned i kirken igen lagde man et beløb i degnestolen, hvor degnen sad så længe.² Der blev desuden givet offer ved bryllupper og begravelse mv. Ud over tiende og offer havde

¹ Arboe og Sørensen (2007) s. 430.

² Sådan var skikken bl.a. i Thy, jf. Torsten Balles optegnelser.

præster og degne krav på naturalieydelser, og her kommer *nannest* ind som betegnelse for ydelser af især brød, fjerkræ, æg og ost; de betegnes andre steder *rente* (jule-, påske- og sankthansrente).

For at få et indtryk af, hvad og hvor meget "nannest" omfattede, kan vi betragte en opgørelse over de gamle degnekalds indtægter i nogle midtjyske sogne (Gjern herred) frem til 1814, da den nye skolelov skulle indføres (jf. Kaae (1945) s. 107, 109):

	Gjern	Skannerup		
Nannestbrød	30 ½ Lpd.	28 Lpd.		
Nannestæg	29 Snese	24 Snese		
Penge	2 Rdl. 1 Mk	7 Rdl. 2 Mk sølv		
	Skorup	Faarvang	Voel	Trust
Nannestbrød	27 Lpd.	18 Lpd.	24 Lpd.	9 Lpd.
Nannestæg	18 Snese	6 Snese	17 Snese	15 Snese
Nannestpenge	1 Rdl. 5 Mk. 8 Sk.	44 Sk.	4 Rdl. 4 Sk.	1 Rdl. 60 Sk.

(Degnekaldene Faarvang og Trust ligger begge i Tvillum sg.).

Her er Lpd. = lispund = 16 pund = 8 kg, dvs. for fx Skorup degnekald indgår 216 kg brød i den årlige nannest. Også leverancerne af æg er temmelig omfattende, fx 580 til degnen i Gjern, dog kun 120 til kaldet i Faarvang. Derudover har der formentlig tidligere været andre naturalier (ost, fjerkræ), som her er blevet afløst pengeydelser. Møntenhederne er Rdl. = rigsdaler, Mk. = mark, Sk. = skilling; til 1 rigsdaler svarer 6 mark a 16 skilling, dvs. 96 skilling. Det ses, at angivelserne i opgørelsen ikke er ensrettede: Faarvangs 44 skilling kunne opgives som 2 mark 12 skilling, de 60 skilling i Trust tilsvarende som 3 mark 12 skilling.

Opgørelsen viser temmelig store forskelle i aflønningen fra det ene kald til det andet, hvilket (i hvert fald i nogen grad) må afspejle forskellen i elevtallet i de pågældende skoler. Den viser også udsving i fordelingen af de enkelte ydelser, fx i Gjern et par lispund brød mere og adskilligt flere snese æg end i Skannerup, til gengæld mere end 3 gange så stort pengebeløb i Skannerup som i Gjern. Videre gives i Faarvang fx dobbelt så meget brød som i Trust, men ikke halvt så mange æg. Det har helt ned i detaljen været svært at sammenligne, hvor gode eller dårlige de enkelte kald var; naturligt nok har man søgt at omsætte ydelserne til sammenlignelige størrelser, især penge; men også tønder korn har været anvendt som regneenhed, naturligvis med en bagvedliggende

pris pr. tønne korn. Et eksempel på dette gives i en opgørelse over et degneembedes indkomster på egnen nord for Århus 1815, ligeledes i forbindelse med den nye skolelovs indførelse (jf. Kristensen (1935) s. 135):

1. Degnekorn Byg in Natura af Spørring Sogn	3 Td.	0 Skp.
2. Nannestbrød, 12 Lp. (do.)	1 -	4 -
3. Æg, 15 Snese (do.)	0 -	6 -
4. Gæs, 5 Stk. (do.)	1 -	0 -
5. Offer og Aksidentser, 2 Rdl. 3 Mk.	1 -	0 -
I alt	7 Td.	2 Skp.

Her er Td. = tønne, Skp. = skæppe = 1/8 tønne; "aksidentser" betegner biindtægter. Alle degnekaldets indtægter er medtaget for at vise nannestens betydning: alene nannestbrødet udgør ca. 1/5 af den opgjorte indkomst, og tager man de 300 æg og 5 gæs med (de kunne jo også betegnes nannest, jf. ovf.), kommer man op på en værdi af 3 td. 2 skp. byg, dvs. ca. 45 % af den samlede indkomst. I sidste linje ses for øvrigt selve omregningsfaktoren: 1 tønne byg er sat til 2 rigsdaler og 3 mark, her blot lidt utraditionelt omregnet fra møntværdi til kornværdi.³ Møntværdien angives i rigsdaler og mark "i Sølv", fremgår det af den efterfølgende omsætningstabel, sandsynligvis som en særlig sikring i statsbankerottens tid. Sedler accepteres dog også, jf. et forslag til lærerlønning i et kald ved Silkeborg: "nannestbrød: 20 pund [formentlig fejl for lispund, TA], nannestæg: 18 snese, fårelår: 18 stk. nannestpenge: 4 rigsbankdaler sedler" (jf. Boje (1969) s. 263). Her ses i øvrigt ydelsen af gæs udskiftet med fårekød, som formentlig har været nemmere at skaffe det pågældende sted.

Vi har nu fået et indtryk af degnenes nannest og andre indtægter omkring år 1800 på Århus-Silkeborg egnen; de skulle her som andre steder efter gamle bestemmelser (Chr. d. V.s Danske Lov, 1683) udgøre ca. 1/3 af præsternes. Til sammenligning kan vi betragte forholdene i et præstekald i 1795, nemlig hos St. St. Blichers fader, Niels Blicher, i Vium-Lysgård sogne syd for Viborg. Som tidligere nævnt er den vigtigste indtægt tienden, her 148 rigsdaler i korntiende

³ Baggrunden er, at man fra 1815 vil beregne lærerlønnen som helhed i et antal tønner korn, her: "4 Td. Rug, 10 Td. Byg in Natura og 16 Td. Byg fastsat efter hvert Aars Capiteltakst" (s. 134).

og 7-8 i kvægtiende. Dertil kommer dels 3 "Højtids Offer a 17 Rd" = 51 rigsdaler, dels de mere usikre offer-ydelser ved bryllupper, begravelser mv.: 53 rigsdaler i gennemsnit over 5 år. Derpå nævnes kaldets "Nandest", men med kraftige forbehold:

Smaaredsel (som her kaldes Nandest) kan og [= også] komme i nogen Betragtning. Derfor skulde Præsten have 1 Pd. Smør og 2 Pd. Ost af hver Td. Hk. og en Snees Æg af hver Gaardbeboer; men hidindtil er det ej endnu noget Aar kommet alt ind. Snart faaer jeg et Par Strømper, snart et Par Gæs – saa en Griis, saa en Dags Kjørsel og saa – slet intet. (Blicher (1795/1978) s. 182)

Her er Pd. = pund, og Td. Hk. = tønne hartkorn; tidligere på siden er nævnt, at kaldet omfatter ca. 153 tønner hartkorn, og i anden sammenhæng er oplyst, at Vium sogn har 22 gårdmænd og Lysgård 5 (s. 37, 46f.). Dermed har kaldet altså årlige nannest-forpligtelser på ca. 75 kg smør, 150 kg ost og 27 snese æg over for præsten, men yder ham kun en meget lille brøkdel deraf ifølge hans egen beskrivelse. At beboerne kommer med strømper i stedet de sædvanlige nannestprodukter, skyldes kaldets placering i "bindeegnen", dvs. hedeegnen mellem Herning-Viborg-Silkeborg, hvor man dengang "bandt hoser" (= strikkede strømper) til salg i byerne. N. Blicher laster dog ikke kaldets indbyggere for den ringe ydelse, så fattige de er: "Dersom Beboernes Vilkaar var bedre, og det betaledes med Penge, kunde det vel blive 24 til 30 Rdlr." (smst.); han ansætter værdien af den leverede nannest til 14 rigsdaler, hvor hans forgænger kun takserede den til 12, men altså alligevel ikke mere end ca. halvdelen af, hvad den i teorien skulle give.

Man kan for så vidt godt sammenligne de beregnede 24-30 rigsdaler her med Spørring degnekalds opgivelser ovenfor: nannestbrød, æg og gæs dér svarede som nævnt til en værdi af 3 td. 2 skp. byg a 2 rdl. 3 mk. tonden, dvs. godt og vel 8 rigsdaler, altså op mod 1/3 af Vium præstekalds nannest og dermed nogenlunde efter den norm fra Danske Lov, der nævnes ovenfor. Men det kan være tilfældigt, at det gælder netop denne post i regnskabet; man må naturligvis se på kaldenes samlede indtægter og udgifter, hvis der ønskes en egentlig sammenligning.

I en lidt tidligere opgørelse nævnes fra Tved på Mols i 1756, at degnen skal have samme "Nandist" som præsten, med undtagelse af levering af ost (jf. Eriksen (1937) s. 108). Den daværende præst, C. Bagge, anfører omhyggeligt alle nannestens poster og beregner derpå minutløst og vidtløftigt det tab, han har lidt (som følge af en tidligere godsejers omlægning af kaldets 69 gårde til kun 53 ½ gårde), summeret op over hans embedsperiodes 29 år! Nannesten beregnes her ikke efter hartkorn; hver gård tæller som en enhed, igen dog ikke vedr. ost. Den enkelte gård skal som "Nandist" levere

- 1) til Martini eller Juel: Brød 48 pund, ½ feed Gaas og 1 ½ mark
heglet Hør og 1 ½ mark heglet Hamp
- 2) til Paaske Brød 48 pund og Een Snes Æg
- 3) til Midsommer af hver Tønde Hartkorn ... 1 pund Ost. (s. 109).

Her er Martini = mortensdag d. 11/11; mark som vægtenhed = ca. 235 g. Bagge er lidt i tvivl om, hvorvidt den heglede hør og hamp hører med til "Nandist", men beholder den herunder i de følgende beregninger. For de manglende 15 ½ gårde når han frem til et indtægtstab på 467 rigsdaler over de 29 år (p. 112), dvs. ca. 16 rigsdaler pr. år; dog omregner han ikke til beløb pr. år, formentlig fordi det ville se ud af for lidt. Dertil lægger han, at de 53 ½ gårde mht. "min Brød-Nandist ... ikke har ydt til mig uden den halve del om Aaret", altså nogenlunde samme vurdering som hos N. Blicher; det har her bevirket et tab på 502 rigsdaler, eller ca. 17 rigsdaler pr. år. I alt altså et tab på 969 rigsdaler (s. 113), eller ca. 33 rigsdaler om året. Unægtelig en alternativ synsvinkel; præsten fremfører dog ikke krav på det beregnede tab ad rettens vej. Han har åbenbart slået sig til tåls med den faktiske nannest – som da heller ikke er så ringe endda: dens beregnede værdi må jo være ca. 64 rigsdaler om året, dvs. mere end dobbelt så meget som de 24-30 rigsdaler hos N. Blicher i Vium.

Der er andre eksempler på, at nannestydelserne kun leveres delvis, fordi bønderne ikke kan eller ikke vil aflevere det foreskrevne. I Djurs Nørreherred gik det engang helt i hårdknude: i 1743 "nægtede samtlige Husmænd i Gjerrild og Stokkebro at betale deres Degn Jule- og Paaske-Nannest", idet de fandt, at "Degnens Paastand [dvs. krav] var dem for haard, saa de ei kunde taale at give det hand forlangte" (jf. Egeskov (1962) s. 36). Læreren indstævnedes dem da for godsejerens

birketing; men da han alligevel ikke for alvor ville i klammeri med dem, tilbød han inden retsmødet, at hver enkelt blot årligt kunne give ham "Een Mark danske, naar den hannem bliver betalt til hver Aars Michaeli" [dvs. mikkelsdag, d. 29/9]. Det var husmændene "meget vel fornøjet med" og lovede at "holde og u-veigerlig efterkomme" aftalen. Altså et eksempel på en tidlig privat afløsning af nannestlevering med en kontant pengeydelse.

Sådanne pengeafløsninger gives der flere eksempler på i en såkaldt herredsbog i 1772, hvorfra der citeres i flere østjyske årbøger; fx nord for Århus, til sognets præst: "Julerente af hver Gaard- og Boelsmand 10 Sk[illing] i Stedet for Brød Nannest" (Larsen (1927) s. 192). Tilsvarende ved Silkeborg: "Af Husfolk, som er gift, erlægges til Degnen aarlig 12 Skilling, saa kaldet Nannest eller Arbejdspenge. Og af en enlig 6 Sk[illing]" (Egeberg (1930) s. 113). Herredsbogen 1772 viser dog også, at nannestforpligtelserne andre steder opretholdes, jf. fx en opgørelse fra en degn og skoleholder syd for Randers:

Nannest, til Jul 38 Lpd. [= lispund] 12 Pd. Brød og 25 ½ Gaas; til Paaske lige saa meget Brød samt 15 Ol og 2 Snese Æg. ... Julenannest af Brød [leveres] før og efter Jul, Paaskenannest af Brød og Æg før og efter Paaske, som det behøves. (Christensen (1912) s. 112).

Her er brødmængden altså over 300 kg både til jul og påske, og da 1 ol = 80 stk., kommer antallet af æg til påske op på 1240! Også de 25 gæs til jul tyder på, at her var tale om et rigtig godt eller fedt degnekald; måske forståeligt, om bønderne ikke overholdt leveranceforpligtelserne fuldstændigt. Der er ofte blevet forhandlet om at undgå disse bundne naturalieydelser mv. mod betaling i rede penge. Fra egnen øst for Viborg skriver en fæstebonde således i august 1795:

fich 1 lpd. aal i Synder Mølle, som ieg reed over og foræret vor præst, acorderet saa med ham om tienden på Lee Mark, gav som forige aar 13 rd. for tienden [mv.] og 1 mk. 13 sk. til nandest. (Andersen (1969) s. 144).

Det har uden tvivl været sædvane, at bonden medbragte noget, fx et lispund ål, når der skulle akkorderes med præsten om prisen for at slippe for at levere den foreskrevne korntiende og nannest. De nævnte beløb viser her som tidligere, at nannesten kun er en lille belastning ved siden af tienden: knap 2 mark, dvs. under 1/3 rigsdaler og dermed ca.

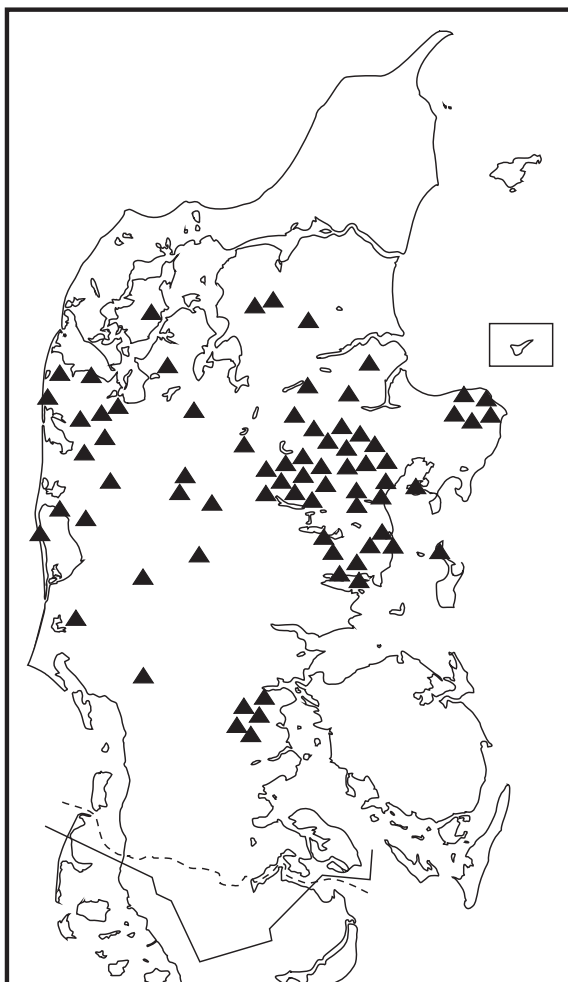
1/40 af tienden på 13 rigsdaler. Et sted lige syd for Århus er omkring 1815 brød-nannesten udgået, så der til degnen er: ”nannest = 3 snese æg til påske + et vist kvantum mælk ved højsommertid til ost” (Aaes (1984) s. 51). Andre steder blev osten leveret i færdig udformning, og en præst i Himmerland havde en hel oste-reol med forskellige hyldebredder til større og mindre oste. Det fortælles, at da han engang fik en nannestost leveret af en kone, skulle hun se på, at han lagde den ind på hylde, mens han sagde: ”Det er en rar lille ost, ... du kan ikke komme paa den anden [Hylde], men paa den tredje ... Men til næste Aar er jeg vis paa, Osten kommer nok op paa den anden Hylde”! (Tang Kristensen (1899) s. 94). Sådan kunne man (måske) også forsøge at få mere i nannest.

Som det er fremgået, er nannest et velkendt ord og begreb i det midt- og østjyske område. Men det er også kendt i Vestjylland, omend mere spredt, se udbredelseskortet s. 11. Mange præste- og degnekald består af 2 sogne; på kortet er dog kun det ene sogn markeret, da der kun er tale om én oplysning om ordets forekomst. I kilderne skrives ordet oftest *nannest*, men også *nandest*; desuden med i-vokal i sidsteledet: *nanist*, *nandist*. Der er ikke optegnet mange egentlige lydformer, men svarende til de nævnte skriveformerne er *nanøst*, *nanøst* afhjemlet flere steder, desuden *nanøst* enkelte steder i egnene ved Viborg og Silkeborg og helt specielt *nåøst* på Samsø. Ordet optræder især som fælleskønsord, men er enkelte steder neutrum, jf. fx bestemt form *nanøstet* Vorning (mellem Viborg og Hobro).

I Vestjylland kunne nannestydelserne bestå af andre naturalier end lige brød, fjerkræ og æg. Fra Harboøre oplyses således vedr. 1860'erne (altså i sene optegnelser), at man ”svarede Nannest til baade Præst og Degn. Gaardfolkene skulde levere baade Kød, Flæsk og Ost, og Fiskerne skulde levere Fisk i Snesevis 1-2 Gange om Aaret”. På samme egn har man andetsteds betalt nannest til degnen kyndelmissedag (d. 2/2) i form af ”Sulevarer, røget Faarelaar og Pølse samt Griseskinke ... paalignet efter Hartkorn”; som tak beværtede degnen med ”skaaret Smørrebrød” og ”Snapse Brændevin”.

Det skal også nævnes, at nannest stedvis kunne betegne madvarer mv. givet til andre end præst og degn, bl.a. til landsbyens hyrde eller til tjenestefolk på gårdene. ”Hyrdens Løn skal være ... for Faar, Lam og Kalve et Nandest saa godt som 6 Skilling om Julen og et

Udbredelse af
subst. *nannest* inkl.
sammensætninger,
fx *nannestbrød*,
julenannest.

om Pintsedagen eller Penge derfor”, hedder det i en bylov fra 1705 i Hads herred syd for Århus (jf. Wulff (1876) s. 267). I en præstegård på Randers-egnen får hyrden i 1750’erne 4 nannester om året, nemlig: ”Hjelmes nannist”, dvs. til helgenmesse = allehelgensdag d. 1/11, samt jule-, påske- og ”pintze nannist”; alle består af 1 brød, desuden 1 lamme- el. fårelår, til jul også 1 flaske øl og ”et Støb Lys” (Bjerregaard (1936) s. 47f.).

Nannest – et århusiansk ord?

Ordets oprindelse er ikke helt klarlagt; men formentlig er det oprindeligt sammensat af de to ord *nat* + *nest*, hvor *nat* skal forstås i en udvidet betydning, nemlig 'døgn', som ordet har haft tidligere (Ordbog over det Danske Sprog (ODS) *Nat* 2); jf. *a fortnight* i engelsk (= 14 dage), der viser tilbage til, at tidsangivelsen blev givet i nætter, når der var tale om døgn. Det andet ord, *nest*, betød i gammeldansk "(rejse)kost", men er senere gledet ud af dansk sprog; det går egentlig tilbage til vestnordisk (oldislandsk) *nest* med samme betydning.⁴ I sammensætningen *natnest* kan *-tn-* derpå være forenklet til *-nn-* (en udvikling, der kendes fra ordet *dronning*, sammensat af *drot* (= konge) og endelsen *-ning*, jf. Kristensen (1890) s. 214).

Det ældste eksempel på ordet *natnest* stammer fra Århus år 1312 (eller 1313), i et såkaldt diplom (dvs. en skrivelse eller forordning), hvor biskop Esger udsteder statutter for Århus stift. Dengang skrev man officielt på latin, og det pågældende diplom findes i den store samling af middelalderens officielle breve, *Diplomatarium Danicum*, udgivet i 40 bind, fordelt på 4 rækker. Her ser man da *natnest* i latinsk kontekst: "ter in anno ... dabit tria natnest in panibus et cibariis".⁵ Heldigvis findes hele diplomatariet oversat til dansk i *Danmarks Riges Breve*, der følger samme række- og bindnummerering. I statutterne for Århus stift pkt. 10 finder man *natnest*-citater og dets kontekst oversat til: "alle sognebørn skal 3 gange årligt give 3 nannest i brød og levnedsmidler, nemlig sankt laurentius' dag [d. 10/8], allehelgensdag og langfredag" (2. række bd. 6 s. 350). Altså afleveres nannest også her 3 gange om året, men på andre højtidsdage end de senere almindelige.

Århus-statutterne giver i øvrigt en interessant ekstra oplysning om *natnest*: den kræves også betalt af en barselkvinde ved første kirkebesøg efter nedkomsten. Dette nævnes endda som pkt. 9, dvs. før bestemmelserne om den almindelige nannest. Barselkvinden skal give dels et voksllys af bestemt størrelse, dels "3 nannest i brød og levnedsmidler, hver af dem en værdi af en hvide [= 1/3 skilling sølv, jf. ODS 1. *Hvid*] eller så meget som det sømmer sig for hende, og som

4 Ordet findes i formen *niste* stadig i islandsk, norsk og visse svenske dialekter, i hvert fald i ordbøger fra 1900-tallet.

5 Tak til ledende redaktør Merete K. Jørgensen, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København, for kopi af og kommentar til kartotekskort i Gammeldansk Ordbog vedr. *natnest* i *Diplomatarium Danicum*.

det stemmer med hendes evne og ære”. Dette krav blev opretholdt i den katolske tid og længe efter reformationen, stedvis langt op i 1800-tallet, blot blev ydelsen ikke kaldt nannest, men *offer*.

Vi ved ikke, om den biskop Esger, der udstedte Århus stifts statutter 1312, var født og opvokset i Århus (eller på Århuseggen); men det vil være meget nærliggende, om han (eller man) i statutten har brugt den gængse lokale betegnelse for den krævede ydelse; i hvert fald findes mange eksempler på brug af lokale gloser i bestemmelser, der er skrevet på latin. Hverken *natnest* eller *nannest* synes kendt uden for Jylland. Et lignende ord, *nadnest*, er dog optegnet på Møn med betydningen ”Saltmads-Fad med alleslags Suul” og delvis citeret i C. Molbech: *Dansk Dialect-Lexikon* (1841) under formen *Nadnester*; derudover foreligger kun et enkelt, yngre og usikkert eksempel fra øerne.⁶ Det må altså være rimeligt at karakterisere *nannest* som en østjysk, og måske århusiansk, betegnelse. Når jeg i artiklens overskrift også kalder det et ”officielt” ord, skyldes det brugen af det i Århus-statutterne og senere i ”recesser” (dvs. love) 1527 og 1536.⁷ Heri fastsættes, at bønderne – trods reformationen – skulle fortsætte med at betale tiende, men fritages for mindre udgifter som fx ”nandnest”; alligevel fortsatte traditionen i mere eller mindre pligtro udførelse, som vi har set, op gennem 1700-tallet og langt ind i 1800-tallet, indtil forpligtelsen blev helt ophævet ved lov i 1861.⁸ Den fortsatte brug af ordet i præsteindberetninger mv. har formentlig medvirket til, at det i ODS får karakteristikken ”embedssprog”.

Litteratur:

Andersen, Christen (1969): *Fæstebonde i Nørre Tulstrup Christen Andersens Dagbog 1786-1797*. Udg. ved Jens Holmgaard. Kbh.: Landbohistorisk Selskab.

Arboe, Torben og Viggo Sørensen (2007): *Da oplysningen kom til Jylland – Landbrug og skolevæsen*. – i: Høiris, Ole og Thomas Ledet (udg.): *Oplysningens Verden*. Århus: Aarhus Universitetsforlag. s. 419-435.

⁶ Tak til lektor Karen Margrethe Pedersen, Ømålsordbogen, Afdeling for Dansk Dialektforskning, Københavns Universitet, for oplysningen om dette. Molbech kæder ordet sammen med *nannest*, hvilket forekommer rimeligt.

⁷ Jf. *Videnskabernes Selskabs Ordbog*. 4. (1826) s. 188 og *Salmonsens Konversationsleksikon*. 17. (1924) s. 635.

⁸ De to andre afgifter fortsatte en tid endnu: *tiende* ophørt i 1903, (jf. *Den Store Danske Encyklopædi*. 19. (2001) s. 97), *offer* i 1920 (jf. ODS I. *Offer* 2).

- Bjerregaard, Niels P. (1936): Af Nille Høst's opskrifter. – i: *Sprog og Kultur*. 4. Aarhus: Universitetsforlaget i Aarhus. s. 37-48.
- Blicher, Niels (1795/1978): *Topographie over Vium Præstekald. 1795*. Udgivet af Blicher-Selskabet ved Ella Jensen. Herning: Poul Kristensen. (citeret efter 1978-udg.).
- Boje, H.C. (1969): *Gødvad sogns historie*. – Gødvad: Gødvad kommune.
- Christensen, P. (1912): Bidrag til Galten og Vissing Sognes Degnehistorie. – i: *Aarbog udgivet af Randers Amts Historiske Samfund*. 6. Randers: C.J. Ryes Bogtrykkeri. s. 100-118.
- Egeberg, Edv. (1930): Linaa Sogn i gamle Dage. – i: *Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift*. 23. Aarhus: De forenede Bogtrykkerier. s. 112-156.
- Egeskov, A.M. (1962): Af Gjerrild-Hemmed Skole- og Degnehistorie. – i: *Historisk Aarbog fra Randers Amt*. Randers: C.J. Ryes Bogtrykkeri. s. 21- 55.
- Eriksen, J.M. (1937): Fra Tved Præstegaards Arkiv. – i: *Fra Kirkehus og Skolestue i Aarhus Stift*. 2.-3. Aarg. Aarhus: Universitetsforlaget i Aarhus. s. 107-128.
- Kristensen, Marius (1890): Bidrag til konsonantgeminatationens historie i Danmark. – i: *Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed*. II. Kbh.: I. Cohen. s. 214.
- Kristensen, Niels (1933): Træk af Grundfør og Spørring Skolers Historie. – i: *Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift*. 26. Aarhus: De forenede Bogtrykkerier. s. 128-138.
- Kaae, Alfred (1945): Fra Gern Herred. – i: *Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift*. 38. Aarhus: De forenede Bogtrykkerier. s. 102-129.
- Larsen, Henrik (1927): Vejlbys Sogns Landbohistorie. – i: *Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift*. 20. Aarhus: De forenede Bogtrykkerier. s. 94-203.
- Tang Kristensen, Evald (1899): *Vore Fædres Kirketjeneste*. Aarhus: Jacob Zeuners Bogtrykkeri.
- Wulff, D.H. (1876): Bylov for Saxild By i Hads Herred. 1705. – i: *Samlinger til Jydsk Historie og Topografi*. 6. Aalborg: Stiftsbogtrykkeriet. s. 256-280.
- Aaes, Ejnar (1984): Ormslev-Kolts skolehistorie. – i: *Østjysk Hjemstavn*. 49. Skanderborg: A/S Skanderborg Amtsbogtrykkeri. s. 43-58.